

TALLINNA ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE DISSERTATSIOONID

TALLINN UNIVERSITY
DISSERTATIONS ON HUMANITIES

Dimitri Mironov

**VERBAALNOOMENID:
DEVERBAALIDE SEMANTILISE KIRJELDAMISE PROBLEEM
(vene keele põhjal)**

Analüütiline ülevaade

 TLÜ KIRJASTUS

TALLINN 2008

TALLINNA ÜLIKOOI
HUMANITAARTEADUSTE DISSERTATSIOONID

TALLINN UNIVERSITY
DISSERTATIONS ON HUMANITIES

Dimitri Mironov

VERBAALNOOMENID: DEVERBAALIDE SEMANTILISE KIRJELDAMISE PROBLEEM (vene keele põhjal)

Analüütiline ülevaade

Slaavi Keelte ja Kultuuride Instituut, Tallinna Ülikool, Tallinn, Eesti.

Dissertatsioon on lubatud kaitsmisele filosoofiadoktori kraadi taotlemiseks vene filoloogia alal 21. aprillil 2008. aastal Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste doktorinõukogu poolt.

Oponendid: Irina Külmoja (filoloogikandidaat, Tartu Ülikool)
Jelena Remtšukova (filoloogiateaduste doktor, Rahvaste Sõpruse Ülikool, Moskva)

Juhendaja: Svetlana Turovskaja (Tallinna Ülikooli professor, *PhD*)

Kaitsmine toimub 17. juunil 2008. aastal kell 12.00 Tallinna Ülikooli auditooriumis K-328, Narva mnt 29, Tallinn, Eesti.

Autoriõigus: Dimitri Mironov, 2008
Autoriõigus: Tallinna Ülikool, 2008

ISSN 1736-5031 (publikatsioon, *online PDF*)
ISBN 978-9985-58-563-4 (publikatsioon, *online PDF*)

ISSN 1736-3667 (analüütiline ülevaade, *online PDF*)
ISBN 978-9985-58-564-1 (analüütiline ülevaade, *online PDF*)

Tallinna Ülikooli kirjastus
Narva mnt 29
10120 TALLINN
www.kirjastus.tlu.ee

SISUKORD

DISSERTANDI TEEMAKOHASED PUBLIKATSIOONID.....	4
SISSEJUHATUS.....	5
Uurimuse objekt, aktuaalsus ning uudsus.....	5
Püstitatud hüpotees, eesmärk ning ülesanded.....	5
Uurimuse materjal ning metodoloogia.....	6
Uurimuse tähtsus ning selle tulemuste aprobeerimine.....	6
1. NOOMENI JA VERBI UURIMISE TRADITSIOON KEELETEADUSES: VASTANDAMISEST LÄHENEMISENI.....	7
2. VERBAALNOOMENITE SEMANTILINE POTENTSIAAL: TEGEVUSE SEKUNDAARNE NOMINATSIOON ..	7
2.1. Verbaalnoomenid tegevuse nominatsioonide süsteemis.....	7
2.2. Semantilise struktuuri eripära: predikaat tuletustüvena.....	8
2.3. Verbaalnoomenite semantilised grupid.....	8
2.4. Verbaalnoomenite regulaarne polüseemia.....	8
2.5. Verbaalnoomenite semantiline derivatsioon.....	9
3. SEMANTIKA NING MORFOLOOGIA: VERBAALNOOMENID KUI TEGUSÕNADE TÄISVÄÄRTUSLIKUD EKVIVALENDID.....	10
3.1. Tegevuse koha semantilise komponendiga verbaalnoomenid.....	10
3.2. Tegevuse semantilise komponendiga verbaalnoomenid.....	10
3.3. Tegevuse subjekti ning instrumendi semantiliste komponentidega verbaalnoomenid.....	11
3.4. Tegevuse objekti ning tulemuse semantiliste komponentidega verbaalnoomenid.....	11
3.5. Tegevuse aja semantilise komponendiga verbaalnoomenid.....	12
4. SEMANTIKA NING SÜNTAKS: VERBAALNOOMENID KUI IMPLITSITSE PREDIKATIIVSUSE KANDJAD.....	12
4.1. Verbaalnoomenid ning teksti subjektne perspektiiv.....	12
4.2. Verbaalnoomenid teksti temporaalsuse vormijatena.....	14
4.3. Verbaalnoomenid kõne kommunikatiivsetes registrites.....	15
5. MÕNED MÄRKUSED ADJEKTIIVSETE DEVERBAALIDE JA NIINIMETATUD VERBAALSETE INTERJEKTSIOONIDE SEMANTIKA NING FUNKTSIONEERIMISE KOHTA.....	17
5.1. Adjektiivsed deverbaalid.....	17
5.2. Niinimetatud verbaalsed interjektsioonid.....	18
KOKKUVÕTE.....	19
SUMMARY.....	19
VIITEALLIKAD.....	21

DISSERTANDI TEEMAKOHASED PUBLIKATSIOONID

- I. Миронов Д.Г. (ilmumas). Девербатив и категория времени: точки соприкосновения. – *Slavica Gandensia*. The International Review of the Belgian Centre for Slav Studies. Ghent.
- II. Миронов Д. (ilmumas). Девербативы в текстовом пространстве: отношения субъектности и темпоральности. – *Language-2008. Language in the Context of Different Cultures*. XVII Collection of Scientific Articles. Daugavpils.
- III. Миронов Д. (ilmumas). Семантическая деривация и регулярная многозначность отглагольных существительных в русском языке. – *Материалы 47 Международной конференции молодых ученых Даугавпилсского университета*. Даугавпилс.
- IV. Миронов Д.Г. 2007. К вопросу о потенциале неглагольных языковых единиц при номинации действия: имена существительные и междометия. – *Русский язык: исторические судьбы и современность. Труды III Международного конгресса исследователей русского языка*. М., 219–220.
- V. Миронов Д. 2007. О роли девербативов в организации видовременного плана текста. – *Studia Slavica. Сборник научных трудов молодых филологов*. Выпуск 7. Таллин, 320–327.
- VI. Миронов Д. 2005. Отглагольные существительные как представители структурно-семантической зоны *сложное действие* (к проблеме глагольности в сфере имен). – *Studia Slavica. Сборник научных трудов молодых филологов*. Выпуск 5. Таллин, 249–253.
- VII. Миронов Д. 2003. Отглагольные существительные с семантическим компонентом ‘место действия’ как вторичный способ номинации действия. – *Studia Slavica. Сборник научных трудов молодых филологов*. Выпуск 3. Таллин, 350–354.
- VIII. Миронов Д. 2002. Связь существительных с компонентом ‘место действия’ с другими семантическими классами отглагольных существительных (к проблеме глагольности в сфере имен). – *Littera Scripta. Труды молодых филологов-славистов*. Рига, 118–124.
- IX. Миронов Д. 2001. Отглагольные существительные с семантическим компонентом ‘место действия’ как носители трансформированных грамматических категорий. – *Русская филология 12. Сборник трудов молодых филологов*. Тарту, 110–113.

SISSEJUHATUS

Uurimuse objekt, aktuaalsus ning uudsus

Uurimuse objektiks on deverbaalid kui terviklik klass sõnatuletuslikus ning grammatilises plaanis. Vastavalt definitsioonile kuuluvad sellesse klassi nimisõnad, mis on tuletatud tegusõnast, näiteks *озлобление* – ‘kurjaks või õelaks muutumine’, *замазка* – ‘aukude täitmiseks või parandamiseks mõeldud mass’, *настбище* – ‘koht, kus karjatatakse loomi’ jne. Semantiliselt võib need jagada järgmisteks klassideks:

- nomina actionis – *ожидание, давка, унификация*;
- nomina agentis – *читатель, конструктор*;
- nomina pacientis – *подкидыш*;
- nomina acti – *покупка, обрубок*;
- nomina instrumenti – *покрывало, вентилятор*;
- nomina temporis – *капель, сенокос*;
- nomina loci – *пашня, мельница*.

Peale selle on töös osaliselt käsitletud ka problemaatikat, mis on seotud teiste verbaalsete sõnaliikidega, ning see võimaldab kirjeldada deverbaalset spektrit laiemalt.

Antud töö erineb rassistikas olemasolevatest selle poolest, et:

- deverbaale käsitletakse kui terviklikku sõnade klassi, kus on esindatud kõik sõnatuletuse tüübid ning semantilised grupid. Mõnda neist on esmakordselt käsitletud grammatiliste kategooriate transformatsiooni seisukohast lähtudes;
- deverbaale analüüsitakse, arvestades nende funktsioneerimist tekstis, s.t uurimuse põhimaterjaliks pole sõnaraamatud, mis fikseerivad lekseeme, vaid konkreetsete tekstid, kus on vastavad lekseemid esindatud;
- pildi terviklikkust toonitab ka teiste verbaalsete sõnaliikide analüüs: transformeeritud grammatilisi kategooriaid otsitakse ka adjektiivsetest deverbaalidest ning nn verbaalsetest interjektsioonidest.

Selles seisneb käsitletava problemaatika uudsus (verbaalsus noomenite sfääris). Töö katab rassistikas seni uurimata valdkondi, mis on seotud deverbaalide semantika ning funktsioneerimisega.

Püstitatud hüpotees, eesmärk ning ülesanded

Töö peamiseks hüpoteesiks on deverbaalide semantilise struktuuri seos vastavate verbide grammatiliste kategooriatega, mis transformeeruvad nende tuletamisel ning säilivad tuletatud lekseemide tähenduses.

Töö eesmärgiks on tõestada, et deverbaalide semantikas säilib informatsioon vastavate tegusõnade grammatilistest kategooriatest, mis mõjutab nende funktsioneerimist tekstis. Püstitatud eesmärk eeldas järgmiste vaheülesannete täitmist:

- Tuletatud sõnade derivatsioonimudeli kindlaksmääramine (“tuletustüvi → tuletatud lekseem” seose verifitseerimine).

- Sõna leksikaalse tähenduse kontrollimine, semantilise derivatsiooni olemasolu täpsustamine.
- Kontekstuaalse empiirilise materjali analüüs eesmärgiga leida deverbaalide semantilised komponendid, mis on seotud tegusõna grammatiliste kategooriatega.

Uurimuse materjal ning metodoloogia

Uurimuse materjaliks on vene keele rahvuslik korpus, mis on ette valmistatud Venemaa TA Vene Keele Instituudis. Korpus hõlmab perioodi 19. sajandi algusest kuni 21. sajandi alguseni. Esindatud on erinevad sotsiolingvistilised variandid. Analüüsitakse nii klassikalise kui ka tänapäeva vene kirjanduse tekstide fragmente, publitsistikat, suulist kõnet. Viimasel juhul on eelistatud spontaanse kõne näited, kuna avalik kõne ning filmis kasutatav keel, mis on samuti esindatud korpus, on rohkem kodifitseeritud. Peale selle oli kasutatud sõnaraamatute, akadeemiliste grammatikate ning mõnede lingvistiliste tööde materjali. Analüüsitud sai üle 2000 mikro- ning makrokonteksti.

Töö põhilisteks meetoditeks olid lingvistiline vaatlus ning lekseemide semantiline analüüs. Mõnel juhul olid samuti kasutusel deverbaalide stilistilise, komparatiivse ning diakroonilise analüüsi meetodid. Tuleb märkida, et verbaalnoomenite terviklikus lingvistilises kirjelduses on paralleelselt kasutusel kaks meetodit, mis on välja töötatud aktiivsetes grammatikates – vormilt sisule ning sisult vormile.

Uurimuse tähtsus ning selle tulemuste aprobeerimine

Töö teoreetiline tähendus seisneb selles, et see pakub rassistika aktuaalse probleemi uut visiooni ning katab vene keele deverbaalide semantiliste uuringute puuduvat osa, kuna seni on vastavat küsimust käsitletud vaid *nomina actionis*'e põhjal.

Töö praktiline tähendus seisneb võimaluses rakendada selle tulemusi tänapäeva vene keele ning rassistika aktuaalsete probleemide kursuste ettevalmistamisel ning lugemisel.

Töö tulemused on aprobeeritud järgmistel konverentsidel ning seminaridel:

- noorfiloloogide rahvusvaheline konverents (Tartu, 2000);
- TPÜ slaavi filoloogia osakonna üliõpilaste teaduslik konverents (2001);
- IV rahvusvaheline noorfiloloogide konverents (Tallinn, 2002);
- TPÜ filoloogiateaduskonna magistrantide seminar (2002);
- rahvusvaheline seminar “Мир текста: время, пространство, субъект” (Tallinn, 2003);
- VI rahvusvaheline noorfiloloogide konverents (Tallinn, 2004);
- Daugavpilsli Ülikooli 47. rahvusvaheline noorteadlaste konverents (2005);
- VIII rahvusvaheline noorfiloloogide konverents (Tallinn, 2006);
- Daugavpilsli Ülikooli XVIII rahvusvaheline teaduslik konverents (2008);
- X rahvusvaheline noorfiloloogide konverents (Tallinn, 2008).

1. NOOMENI JA VERBI UURIMISE TRADITSIOON KEELETEADUSES: VASTANDAMISEST LÄHENEMISENI

Noomeni ning verbi grammatiline definitsioon nende morfoloogiliste tunnuste alusel on antud juba Aristotelese poolt [Аристотель 1978]. Tema eristas neid eeskätt kui sõnu, mis väljendavad lausungi subjekti ning predikaati. Keskaja Euroopa säilitas antiikaja grammatilise mudeli. Sõnaliikide süsteem kreeka ning ladina variantides oli kasutusel ka slaavi grammatikates. Vaatamata variantidele lähtusid kõik kirjeldused sellest, et noomen ja verb on peamised sõnaliigid, mis on vastandatud teineteisele.

Selline lähenemine tegi noomeni ja verbi vastandamise nii tugevaks, et kõik grammatilised kategooriad olid jagatud tüüpiliselt nominatiivseks ja tüüpiliselt verbaalseks, ning ekstralingvistilise vastandamise seletuseks toodi eseme ja protsessi vahe, mis eksisteerib objektiivses reaalsuses. Sellepärast on täiesti seaduspärane, et terminite *noomen* ja *verb* lingvistilises interpretatsioonis on siiaaani esikohal “eseme” ning “protsessi” semantika [Щерба 1974; Русская грамматика 1980; Тестелец 1990].

Käesoleval ajal aga ei ole selline lähenemine enam üldlevinud. Kõige eredamalt on noomeni ja verbi traditsioonilise õpetuse kriitika esitatud Émil Benveniste raamatus “Problèmes de linguistique générale” [Benveniste 1974] ning Otto Jesperseni töös “The philosophy of grammar” [Jespersen 1968]. Nende uurimuste autorid kasutavad eri keelte materjali ning näitavad, et “protsessi” ja “objekti” vastandamisel ei ole lingvistikas universaalset jõudu ega ühist kriteeriumit.

Noomeni ning verbi vastandamise neutraliseerimine viimaste aastate töödes lubab uurijatel käsitleda keelelist materjali uut moodi [vt Хохлачева 1969; Иванникова 1972; Кронгауз 1989; Ремчукова 1991; Иванов 2004]. Seejuures kõige tulemusrikkamaks võib pidada neid uuringuid, mis on pühendatud verbaalnoomenitele, kuna need lekseemid paiknevad keelelises süsteemis verbi ja noomeni vahel. Deverbaalid kui lekseemide eriklass köidab tänu sellele lingvistide tähelepanu üha rohkem. Asi ei ole ainult selles, et nende puhul on esindatud väga palju erinevaid derivatiivseid mudeleid. Verbaalnoomenid on omamoodi sild noomeni ja verbi vahel ning see annab võimaluse uurida neid grammatiliste kategooriate transformatsiooni seisukohast lähtudes. Vastava analüüsi tulemused on toodud ülevaate järgmistes punktides.

2. VERBAALNOOMENITE SEMANTILINE POTENTIAAL: TEGEVUSE SEKUNDAARNE NOMINATSIOON

2.1. VERBAALNOOMENID TEGEVUSE NOMINATSIOONIDE SÜSTEEMIS

Deverbaalide semantiline funktsioon seisneb tegevuse teisejärgulises nominatsioonis (võrreldes otsese verbaalsega). Seejuures on verbaalnoomenite erinevad tegevuse subjekti, objekti, tulemust, instrumenti, aega ja kohta näitavad rühmad suutelised ühe komponendi kaudu teada andma tegevuse situatsioonist tervikuna, kuna muud sellega seotud elemendid selguvad üldjuhul alles kontekstist. Deverbaalide semantilise struktuuri sarnane eripära on tingitud tegusõna tuletustüvest.

2.2. SEMANTILISE STRUKTUURI ERIPÄRA: PREDIKAAT TULETUSTÜVENA

Iga verbaalnoomen on derivatiivselt seotud vastava tegusõna tüvega ning sellepärast on tegevuse tähendus nendes lekseemides esikohal (vrd: *покупать* – *покупатель*, *покупка* jne; [vt ka Паликова 2001]).

Kui uurida seda fakti põhjalikumalt, siis selgub, et tegusõna kui tuletustüvi võimaldab rääkida verbaalnoomenitest kui lekseemide semantilisest klassist, mis suudab teatada tegevusest tervikuna ning selle konkreetsetest komponentidest. Selle funktsiooni täitmine on väga tähtis sellepärast, et “tegevuse kulgemisest teatamine on üks tähtsamaid kommunikatiivseid vajadusi” [Серебрянников 1988: 14]. Seega võib väita, et verbaalnoomenite semantiline struktuur võimaldab ühendada nad lekseemide ühte klassi, mis teatab tegevuse situatsioonist, asetades esikohale ühe nendest komponentidest, kuna iga verbaalnoomeni tähendus on nii või teisiti seotud protsessiga.

2.3. VERBAALNOOMENITE SEMANTILISED GRUPID

Traditsiooniliselt eristatakse verbaalnoomenite järgmisi semantilisi gruppe:

- *nomina actionis* – *асфальтирование, ковка, сортировка, электрификация*;
- *nomina agentis* – *спасатель, заводила, инструктор*;
- *nomina pacientis* – *питомец*;
- *nomina acti* – *реферат, записка, роспись, сочинение*;
- *nomina instrumenti* – *черпало, точилка, скребок, каток*;
- *nomina temporis* – *бороньба* ‘время боронования’ ning *гостьба* ‘время пребывания в гостях’ (murdesõnad);
- *nomina loci* – *бойня, жилище, хранилище, раздевалка, зимовье*.

Edaspidi käib eristamine juba ülaltoodud klasside sees (näiteks *nomina agentis* on võimalik jagada tegevuse elusaks ning elutuks subjektiks) ning ei suurenda nende arvu. Seega on tegevuse situatsiooni võimalik kirjeldada verbaalnoomenitega järgmiste parameetrite abil: subjekt, objekt, instrument, tegevuse tulemus, aeg ja koht. Edaspidi näidatakse, et konkreetse lekseemi kuulumist teatud klassi on võimalik määrata vaid kontekstis, kuna enamik neist on polüseemilised.

2.4. VERBAALNOOMENITE REGULAARNE POLÜSEEMIA

Deverbaalide sfääris on väga laialt levinud selline nähtus nagu regulaarne polüseemia. Antud tööst ilmneb, et verbaalnoomenite tähenduse laienemine toimub teatud mudelite alusel. Ühest küljest raskendab see eripära konkreetse lekseemi teatud semantilisse rühma paigutamist. Teisest küljest võib seda lugeda veel üheks kinnituseks selle kohta, et deverbaalid on otseselt seotud tegusõnadega. Vastasel juhul ei annaks nende esemestamine võimalust näidata tegevust eri vaatenurgast. Verbaalnoomenite regulaarse polüseemia käsitlemisel selgus, et diakroonilisest aspektist lähtuvalt on paljud lekseemid seotud verbaalnoomenite teiste semantiliste klassidega ning võivad üle minna ühest klassist teise. Näiteks: ‘tegevus’ – ‘tegevuse subjekt’ (lekseem *выделение*), ‘tegevus’ – ‘tegevuse tulemus’ (lekseem *изменение*), ‘tegevus’ – ‘tegevuse koht’ (lekseem *вырубка*) jne. Sarnane seos tõestab veel kord, et teksti kommunikatiivsest seisukohast lähtuvalt

on verbaalnoomenite põhifunktsiooniks tegevuse situatsioonist teatamine. See aga lubab väita, et verbaalnoomenite kasutamisel ei toimu tegevuse esemestamist ning nende semantiline potentsiaal suudab väljendada tegevuse protsessi erinevaid aspekte.

2.5. VERBAALNOOMENITE SEMANTILINE DERIVATSIOON

Tänapäeva lingvistilistes töodes käsitletakse eelmises punktis mainitud nähtust kui sõnade semantilist derivatsiooni, mida vastandatakse morfoloogilisele derivatsioonile. Samas pööravad uurijad tähelepanu sellele, et semantiline derivatsioon ei kulge kaootiliselt, vaid teatud mudelite alusel. Verbaalnoomenite puhul on võimalik rääkida järgmistest mudelitest [vt ka Апресян 1974; Пазельская 2004]:

Mudel 1. 'Tegevus' → 'tegevuse subjekt'

Näiteks: *испарение воды* → *ядовитые испарения*
командование полком → *командование полка*

Mudel 2. 'Tegevus' → 'tegevuse objekt'

Näiteks: *издание книги* → *иллюстрированное издание*
чтение книги → *интересное чтение*

Mudel 3. 'Tegevus' → 'tegevuse tulemus'

Näiteks: *пролом корпуса* → *заделать пролом*
вести наблюдение → *поделиться наблюдениями*

Mudel 4. 'Tegevus' → 'tegevuse teine objekt'

Näiteks: *вооружение армии ракетами* → *новое вооружение*
дополнение текста схемами → *несколько дополнений*

Mudel 5. 'Tegevus' → 'tegevuse vahend'

Näiteks: *замазка окон* → *оконная замазка*
упаковка вещей → *картонная упаковка*

Mudel 6. 'Tegevus' → 'tegevuse instrument'

Näiteks: *отопление помещения* → *ремонт отопления*
протяжный свисток → *свисток на паровозе*

Mudel 7. 'Tegevus' → 'tegevuse viis'

Näiteks: *Перевод с языка на язык* → *добросовестный перевод*
сервировка стола началась → *великолепная сервировка*

Mudel 8. 'Tegevus' → 'tegevuse koht'

Näiteks: *вырубка леса* → *на вырубке*

Внезапная остановка → *трамвайная остановка*

Mudel 9. 'Tegevus' → 'tegevuse aeg'

Näiteks: *трава созрела для покоса* → *в покос самка еще сидела на яйцах*
готовиться к сенокосу → *в сенокос приходилось работать до полуночи*

Mudel 10. 'Tegevus' → 'tegevuse kvantiteet'

Näiteks: *нагрев тела* → *необходимый нагрев*
накал лампы → *красный накал*

3. SEMANTIKA NING MORFOLOOGIA: VERBAALNOOMENID KUI TEGUSÕNADE TÄISVÄÄRTUSLIKUD EKVIVALENDID

Deverbaalide morfoloogilised iseärasused annavad võimaluse pidada neid täieõiguslikeks tegusõnade substituuutideks [vt Клубков 2001]. Alljärgnevalt esitatakse vastavate semantiliste gruppide tähenduse verbaalsed komponendid.

3.1. TEGEVUSE KOHA SEMANTILISE KOMPONENDIGA VERBAALNOOMENID

Ülalnimetatud verbaalnoomenite semantilises grupis leiduvad järgmised tähenduse verbaalsed komponendid.

- Kui rääkida tegusõna lõpetamata ja lõpetatud tegevuse vormidest, siis võib vastavad verbaalnoomenid jagada kaheks klassiks. Esimese klassi deverbaalid on semantiliselt seotud lõpetamata tegevuse tegusõnadega (siin ja edaspidi – lõpetamata tegevuse üldtähenduses). Tegevus on sel juhul korduv ja sellel pole ajalist limiiti. Sellised verbaalnoomenid nomineerivad kohta, mis on potentsiaalselt ette nähtud tegevuse teostamiseks, mida väljendab motiveeriv tegusõna. Nende lekseemide hulka kuuluvad *спальня, сушилка, пыльня*. Teise klassi deverbaalid on semantiliselt seotud lõpetatud tegevuse tegusõnadega (siin ja edaspidi – lõpetatud tegevuse üldtähenduses). Siia kuuluvad lekseemid, mis tähendavad kohta, mis tekib vastava tegevuse teostamise tulemusena, näiteks *трещина, окоп*.
- Mõnede verbaalnoomenite semantilises struktuuris esineb selline komponent nagu 'tegevuse kestus', mis võimaldab neil iseloomustada koha kõrval ka tegevust. Näiteks võib tuua kõnekeelse lekseemi *говорильня* tähendusega 'asutus, kus räägitakse **ka**ua ning tulemuseta'.
- Mõnede verbaalnoomenite semantikas võib väljenduda tegevuse situatsiooni aktantne struktuur. Sellised on näiteks lekseemid, mis on tuletatud järelliite *-тель* abil, seepärast on võimalik väita, et lekseem *вытрезвитель* on vastava tegevuse aktiivne osaleja, mis eeldab, et on olemas ka tegevuse objekt.
- Uuritud noomenite hulgas leidub mitmuses kasutatavaid lekseeme. Kvantitatiivsus samastab tegusõnade puhul lõpetatud ja lõpetamata tegevuse ning noomenite puhul ainsuse ja mitmuse kategooria. Viimasel juhul väljendub protsessitähendus just mitmuse vormi kaudu, näiteks *раскопки*.

3.2. TEGEVUSE SEMANTILISE KOMPONENDIGA VERBAALNOOMENID

Eespool nimetatud verbaalnoomenite semantilises grupis leiduvad järgmised tähenduse verbaalsed komponendid.

- Semantilisest seisukohast lähtuvalt on verbaalnoomenid seotud kas tegusõnade lõpetatud tegevuse vormi tähendusega või vastavate verbide lõpetamata tegevuse vormiga. Samas selgub, et sarnane jaotus ei ole lõplik, vaid sõltub sellest, missuguses kontekstis verbaalnoomenit kasutatakse. Näiteks: *После перевода нашей конторы в новое здание мы смогли открыть два новых отдела – При переводе нашей конторы в новое здание мебель и офисная техника перевозились несколькими грузовиками*. Esimeses lauses on tegemist verbaalnoomeniga, mille tähendus vastab tegusõnale *перевести* (lõpetatud tegevus), ning teises lauses vastab verbaalnoomen tegusõnale *переводить* (lõpetamata tegevus).

- Mõnede uuritud verbaalnoomenite semantikas esineb tegevuse iseloomu ja selle kestust väljendav komponent, nt slängi verbaalnoomenil *крутиловка* on vastav tähenduskomponent – ‘**sagedad** väljakutsed ülekuulamisele’.
- *Nomina actionis* säilitab tuletustegusõna semantilised aktandid [vt ka Падучева 1977]. Näiteks lekseem *изобретение*, nagu ka tuletusverb *изобретать*, omab semantilist subjekti ning objekti, mis eeldab, et vastavate sõnadega on olemas ka süntaktiline seos (vrd: *Попов изобрел радио – Изобретение радио Поповым*). Tähtis on ka see, et *nomina actionis* ei omanda uusi semantilisi aktante, võrreldes tuletustegusõnaga.
- Mõnede uuritud deverbaalide kasutamine mitmuse vormis toonitab tegevuse üksikute aktide kordumist. Sellised on *pluralia tantum*’i verbaalnoomenid järelliidetega *-к(и), -лк(и), -шк(и), -ушк(и)*, mille tähendus on seotud mängudega (*догонялки, пряталки, пятнашки*) ning tavanditega (*поминки*), samuti *pluralia tantum*’i lekseemid järelliitiga *ин(ы)*, mis tähendavad tavandeid (*проводаины, крестины, смотрины*).

3.3. TEGEVUSE SUBJEKTI NING INSTRUMENTI SEMANTILISTE KOMPONENTIDEGA VERBAALNOOMENID

Ülalnimetatud verbaalnoomenite semantilises grupis leiduvad järgmised tähenduse verbaalsed komponendid.

- Semantilises seisukohast lähtuvalt on verbaalnoomenid seotud kas tegusõnade lõpetatud tegevuse vormi tähendusega või vastavate verbide lõpetamata tegevuse vormiga. Esiteks on selliseid verbaalnoomeneid, mille tähendus on seotud lõpetamata tegevuse verbidega, sel juhul ei ole tegevusel ajalist limiiti ning see võib potentsiaalselt korduda. Nendeks lekseemideks on *писатель, соковыжималка*. Teiseks, sellistel verbaalnoomenitel nagu *запевала* ja *заводила* on järgmised tähendused: ‘laulja, kes alustab laulmist, mida toetab hiljem koor; (üle) algataja, initsiaator’ ning ‘elav, energiline inimene, kes innustab tegutsema ka teisi; (van) see, kes alustab midagi ebasobilikku’. Nendel juhtudel on tegevusel olemas piir, mis vastab lõpetatud tegevuse tähendusele.
- Semantika temporaalsed elemendid on ka selle tüübi deverbaalidel. Osa neist tähendavad isikut, kelle tegevus on ajutine (*проситель*). Lekseem *спаситель* on seotud lõpetamata tegevuse tähendusega, aga *спаситель* – lõpetatud tegevusega.
- Teatud lekseemide semantilises struktuuris kajastub tegevuse situatsiooni aktantne struktuur koos aktiivi/passiivi säilimisega tegusõnas, nt lekseemi *сеялка* tähendus on seotud aktiiviga.

3.4. TEGEVUSE OBJEKTI NING TULEMUSE SEMANTILISTE KOMPONENTIDEGA VERBAALNOOMENID

Ülalnimetatud verbaalnoomenite semantilises grupis leiduvad järgmised tähenduse verbaalsed komponendid.

- Tegusõna lõpetamata ning lõpetatud tegevuse tähendus on esindatud nendes verbaalnoomenites erinevalt. Lekseemid, mis kuuluvad tegevuse objekti semantilisse rühma, on seotud lõpetamata tegevuse tähendusega (tegevus kui protsess). Lekseemid, mis tähendavad tegevuse tulemust, on seotud lõpetatud tegevuse verbidega (tegevus kui tulemus), vrd: *питомец* – ‘see, keda kasvatatakse’ (*Питомцы нашего зоопарка содержатся в лучших условиях*) ning

выкормыш – ‘looma laps, keda on kasvatatud kodustes tingimustes’ (*Увидев этого оленя на дикой природе, мы не поверили, что он – выкормыш местного лесника*); lekseem *сооружение* tähendab vastava tegevuse tulemust ning on seotud tegusõna lõpetatud tegevuse vormiga (*Возведенные в последние годы сооружения вызывают нарекания общест-венности*), samas kui vastav *nomina actionis* on seotud lõpetamata tegevuse tähendusega (*Сооружение новых зданий велось без всякой претензии на расширение городской территории*).

- Verbaalnoomenid, mis tähendavad tegevuse tulemust, on semantiliselt seotud tegusõna mineviku vormi üldtähendusega (vrd *налет часов* kui vastava tegevuse teostamise tulemus).
- Nagu oli varem mainitud, ei ole neil lekseemidel, mis kuuluvad käsitletavatesse semantilis-tesse rühmadesse, aktiivset rolli tegevuse situatsioonis. See annab õiguse väita, et nende leksikaalne tähendus on rohkem seotud passiiviga, näiteks: *адресат* – ‘see, kellele on suunatud kiri’; *делегат* – ‘kellegi poolt valitud esindaja’.

3.5. TEGEVUSE AJA SEMANTILISE KOMPONENDIGA VERBAALNOOMENID

Eelnimetatud verbaalnoomenite semantilises grupis leiduvad järgmised tähenduse verbaalsed komponendid.

- Aja tähendus, mis on omane nendele verbaalnoomenitele, paneb need ühte ritta sõnadega, mis vormistavad teksti temporaalset raamistikku (vrd: ***В сенокос*** *вся деревня была занята на поле с рассвета до заката*). On huvitav märkida ka seda, et peaaegu kõik temporaalsed deverbaalid on *nomina actionis*’e semantilisteks derivaatideks, mis tõestab nende aktiivset osalemist tegevuse situatsioonis (vrd *капель* kui protsess ning temale vastav kevade periood).

4. SEMANTIKA NING SÜNTAKS: VERBAALNOOMENID KUI IMPLITSITSE PREDIKATIIVSUSE KANDJAD

4.1. VERBAALNOOMENID NING TEKSTI SUBJEKTNE PERSPEKTIIV

Süntaksi seisukohast lähtuvalt kannavad deverbaalid sisemise predikatiivsuse osa. Töö käigus selgus tegusõna valentsi ja deverbaalide rektsiooni vaheline seos (vrd: *кто покупает что* ning *покупка чего кем*). Lisaks nimetatud tegusõna pöördekategooriale, mis näitab tegevuse seotust vastava isikuga, väljendub deverbaalide puhul sama põhimõtte sõnaühendi omastava asesõna kaasabil (vrd: *я победил – моя победа*). Lõpuks on põhjust rääkida sellest, et deverbaalid, nagu tegusõnadki, mängivad väga tähtsat rolli teksti temporaalse (absoluutse ning suhtelise) struktuuri loomises.

Deverbaalide subjektse perspektiivi probleemi on võimalik käsitleda vähemalt kolmest seisukohast. Esiteks on huvitav jälgida, kuidas transformeerub verbaalnoomenite moodustamisel selline verbikategooria, nagu seda on pööre. Teiseks, tekib küsimus, kuidas on seotud verbide valents ning deverbaalide rektsioon. Lõpuks, lahendamist vajab ka verbaalnoomenite poli-personaalsuse probleem.

On teada, et verbaalnoomenid, mis tähendavad tegevust ning selle tulemust, kannavad tihti ka informatsiooni tegevuse subjekti ning objekti kohta. Üldjuhul on nendes konstruktsioonides olemas omastava käände vormid, mis asendavad nimetava ning osastava käände: *Игорь танцует – танец Игоря* (subjektne genitiiv), *школу строят – строительство школы* (objektne genitiiv). Omastavate asesõnade abil võivad verbaalnoomenid väljendada pöörde kategooria tähendust:

Я распорядился – мое распоряжение
Я сообщил – мое сообщение
Ты ушел – твой уход
Ты развелся – твой развод
Он, она приехал(-а) – его, ее приезд
Он, она купил(-а) – его, ее покупка
Мы подготовились – наша подготовка
Мы продаем – наши продажи
Вы действуете – ваши действия
Вы относитесь – ваше отношение
Они исполняют – их исполнение
Они тренируются – их тренировка

Kuna deverbaalid väljendavad subjekti ning objekti omastava käände abil, siis on tegevuse isiku väljendamisel omastava asesõna kaudu suur tähtsus konteksti õigeks mõistmiseks, kuna see lubab samal ajal viidata nii subjektile kui ka objektile: *ваше исполнение песни, твоя подготовка задания* jne.

Suure tähtsusega on ka küsimus, millisel viisil mõjutab tuletustegusõna valents verbaalnoomenite süntaktilist seost. See, kuivõrd säilitab deverbaal vastava verbi valentsi, võib olla kahe sõnaliigi tiheda seose heaks näitajaks. Uurimusest selgub, et reeglina *nomina actionis* säilitavad tegusõna valentsi, samal ajal võivad verbaalnoomenite teised klassid need kaotada. Selle põhjal võib väita, et ühed verbaalnoomenid paiknevad deverbaalsuse spektri keskpunktis, teised aga asuvad sellest kaugemal. Näiteks võib tuua lekseemi *покупка* kui *nomina actionis* ning *nomina acti*. Kui esimeses tähenduses säilitab ta tegusõna *покупать* kõiki valentse: *Он покупает сливы на рынке – покупка им слив на рынке*, siis teises tähenduses on võimalik osutada vaid tegevuse subjektile: *его покупка*.

Lõpuks, rääkides polüpersonaalsusest, tuleb märkida, et verbaalnoomenitel, nii nagu tegusõnadel *a priori* on olemas üldistatud subjekt. See tähendab, et ilma konkretiseerimiseta võib vastav tegevus olla seotud maksimaalse isikute ringiga. Seda efekti kasutatakse tihti reklaamis, mis on suunatud laiale auditooriumile, näiteks:

Если Вы решили купить квартиру в доме по адресу: ул. Лийваоя, 14, то настоящее предложение должно быть для Вас интересным, поскольку Сампо Банк и фирма Skanska договорились о приобретении этих квартир на очень выгодных условиях.

4.2. VERBAALNOOMENID TEKSTI TEMPORAALSUSE VORMIJATENA

Deverbaalid on teksti ajaruumi vormijad, seda funktsiooni täidavad nad samamoodi nagu tegusõnad. Nii luuakse teksti ühtne ajaplaan, kus kõik verbaalsed sõnaliigid moodustavad lausungi polüpredikatiivsuse. Vastavate kontekstide analüüs võimaldab eristada järgmisi juhtumeid, kus verbaalnoomenid koos põhipredikaadiga teatavad mitmest samal või erineval ajal aset leidnud tegevusest [vt ka Казаков 1994].

1. Tegevus toimub samal ajal

- во время + родительный падеж: *Во время путешествия его участники вели запись своих впечатлений. Во время учений солдатами отрабатывалась техника ведения боя.*
- по мере + родительный падеж: *По мере продвижения на восток крестоносцы захватывали все новые и новые земли. По мере получения дополнительного финансирования предприятие расширяло сферу деятельности.*
- в + предложный падеж: *Он сидел на остановке в ожидании трамвая. Я смотрел на нее в полном изумлении.*
- от + родительный падеж: *От постоянного использования материал становился все более ломким. От постоянных совещаний болела голова.*
- за + творительный падеж: *Пока он оформлял витрину, прохожие останавливались, наблюдали за его работой и шли дальше.*
- на + предложный падеж: *На заседаниях парламента оппозиция всегда брала слово в самый ответственный момент. На собраниях совета фракции он всегда занимал активную позицию.*
- о + предложный падеж: *Студенческие организации заявили о поддержке наших требований. ООН сообщила о выводе миротворческих сил с территории бывшей Югославии.*
- при + предложный падеж: *При переезде было потеряно много ценных вещей. При транспортировке часть материалов пострадала из-за дождя.*
- в + предложный падеж: *Несколько молодых людей пострадали в драке. В давке пострадали 30 человек.*
- на + винительный падеж: *Мы смотрели на извержение вулкана издалика.*
- беспредложный винительный падеж: *Услышав эту новость, он почувствовал огромный прилив сил.*

2. Tegevus toimub erineval ajal

- после + родительный падеж: *После окончания занятий мы зашли в кафе. После развода я сразу почувствовала себя лучше.*
- за + творительный падеж: *За первой изменой вскоре последовала вторая.*
- с + творительный падеж: *С заходом солнца мы вернулись в лагерь к остальным туристам. С приходом весны мое самочувствие улучшилось.*
- по + предложный падеж: *По приезде в столицу она начала проверку всех документов. По окончании фильма ребята стали двигаться по направлению к выходу.*
- при + предложный падеж: *При исследовании продукции были выявлены ее недостатки. При анализе полученных результатов обнаружились неожиданные вещи.*

- в результате + родительный падеж: *В результате схода лавины пострадали несколько селений. В результате обрушения здания было нарушено движение на основной магистрали города.*
- от + родительный падеж: *Я проснулся от резкого стука в дверь. От постоянной вибрации качество несущих конструкций здания заметно ухудшилось.*
- до + родительный падеж: *До прихода к власти он занимал пост директора крупного завода. До приезда гостей мы успели подготовить все необходимое.*
- накануне + родительный падеж: *Накануне вторжения войск в Ирак проходили широкомасштабные учения. Накануне переезда мне не спалось.*
- перед + творительный падеж: *Перед отъездом я успел встретиться с друзьями. Перед поступлением в университет я успел пару лет поучиться в техникуме.*

Analüüs näitab, et deverbaalid on teksti ajaliste funktsioonide täisväärtuslikud kandjad. Nendes sisalduv predikatiivsus annab verbaalnoomenitele võimaluse moodustada ka polüpredikatiivseid lausungeid. Vastavad tegevused lülituvad teksti ühtsesse ajaplaani ning see lubab veel kord väita, et tegusõnade substantiivsed modifikatsioonid on suutelised kontekstis maksimaalselt realiseerima oma verbaalset potentsiaali.

4.3. VERBAALNOOMENID KÕNE KOMMUNIKATIIVSETES REGISTRITES

Allpool on toodud märkused verbaalnoomenite funktsioneerimisest erinevates kommunikatiivsetes registrites [vt ka Золотова, Онипенко, Сидорова 1998].

1. Reprodutiivses registris on kasutusel mudelid, mis toonitavad, et tegevus toimub kõne momendil. Just seetõttu on selle puhul iseloomulikud igasugused kompressioonid, kus eri tegevused vahetuvad teksti üldplaanis, nagu näiteks kinofilmis kaadrid: *Шум. Крики*. Seda efekti kasutatakse poeesias mina-vaatleja positsiooni loomiseks, näiteks:

*Шепот, робкое дыханье,
Трели соловья,
Серебро и колыханье
Сонного ручья,
Свет ночной, ночные тени,
Тени без конца,
Ряд волшебных изменений
Милого лица,
В дымных тучках пурпур розы,
Отблеск янтаря,
И лобзания, и слезы,
И заря, заря!...*

(A. Fet)

2. Informatiivses registris on kõige sagedamini kasutatavad *nomina actionis* – sellised lekseemid nagu *достижение, отношение, соответствие*. Selle põhjuseks on süvenemine sõnumi faktoloogiasse. Verbaalnoomenid võimaldavad maksimaalselt neutraalselt edastada infot tegevusest, sellepärast kasutatakse neid sageli just kodifitseeritud kõnes, vrd selliste sõna-

ühenditega nagu *принять решение, совершить поездку*, millel on kirjakeele tunnused, ning järgmiste näidetega proosast:

(I) В очереди началось волнение, начиная с головы ее, но она все-таки стала разрушаться, и через час примерно от нее на Садовой не осталось и следа.

(II) Впоследствии, когда, откровенно говоря, было уже поздно, разные учреждения представили свои сводки с описанием этого человека. Сличение их не может не вызывать изумления.

(III) – И в самом деле, – тут неизвестный повернулся к Берлиозу, – вообразите, что вы, например, начнете управлять, распоряжаться и другими и собою, вообще, так сказать, входить во вкус, и вдруг у вас ... кхе ... кхе саркома легкого ... – тут иностранец сладко усмехнулся, как будто мысль о саркоме легкого доставила ему удовольствие, – да, саркома, – жмурясь, как кот, повторил он звучное слово, – и вот ваше управление закончилось!

(M. Bulgakov)

3. Generitiivses registris erineb verbaalnoomenite kasutamine selle poolest, et abstraktsus vähendab tegevuse aktiivsust ning see toimub “väljaspool aega”:

Красна птица перьем, а человек ученьем.

Долг платежом красен.

Долгие проводы – лишние слезы.

(Vene vanasõnad)

Pöörame tähelepanu ka sellele, et esimeses vanasõnas on deverbaalil perfektiiivne tähendus, kuna see viitab tegevuse tulemusele, viimases lauses aga on esindatud lekseem mitmuse vormis, mis toonitab tegevuse kestvust.

4. Volüntiivses registris kasutatakse deverbaale ekspressiivsetes lausungites: *Разговоры! Молчание!* Võrreldes vastavate tegusõnade imperatiivi vormidega on need käsud rangemad, see-tõttu ei ole võimalik neid kasutada koos etiketi väljendiga *пожалуйста: Замолчите, пожалуйста!* ning võimatu **Молчание, пожалуйста!*

5. Reaktiivses registris on esindatud deverbaalid, mis funktsioneerivad kõnekeeles. Hindava leksika näiteks võivad olla kõnekeeles lekseemid *отпад* ja *отстой* positiivsele ning negatiivsele situatsioonile, samuti mitmuse vormis kasutatav verbaalnoomen *разборки*, mis toob negatiivse hinnangu järgmises kontekstis:

– *Ну как совещание?* – *Да какое это совещание? Одни разборки!*

Seega täidavad deverbaalid predikatiivsuse kandjate rolli kõikides kommunikatiivsetes registrites, mis tõestab, et tegemist on universaalsete keelemärkidega, mille funktsioon on tegevuse nominatsioon.

5. MÕNED MÄRKUSED ADJEKTIIVSETE DEVERBAALIDE JA NIINIMETATUD VERBAALSETE INTERJEKTSIOONIDE SEMANTIKA NING FUNKTSIONEERIMISE KOHTA

5.1. ADJEKTIIVSED DEVERBAALID

Adjektiivsete deverbaalide seos tegevuse situatsiooniga semantika tasandil selgub nende jaotamisel gruppidesse tähenduse alusel. Nagu verbaalnoomenid, teatavad nad tegevusest ühe komponendi – subjekti, objekti, instrumendi või tulemuse – alusel:

Я в последнее время стала такой забывчивой ehk subjekt potentsiaalselt samastab end “unustamise” situatsiooniga.

Ваша статья вполне читабельна ehk see artikkel võib saada lugemise situatsiooni objektiks.

Именно на этом заводе был сконструирован первый отечественный летательный аппарат ehk selline masin, mis on vastava tegevuse teostamise instrument.

Экономическая помощь развитых стран будет направлена в наиболее отсталые государства ehk sellistesse riikidesse, kus ilmnevad vastava tegevuse (mahajäämuse) kulgemise tulemused.

Vaatamata sellele, et semantiline derivatsioon omadussõnade jaoks üldjuhul iseloomulik ei ole, on mõnel neist erinevaid eespool toodud tähendusi: *разрезать – разрезной* (нож kui instrument ning *алфавит* kui objekt), *разводить – разводной* (механизм kui instrument ning *мост* kui objekt), *крестить – крестный* (отец kui subjekt ning *сын* kui objekt).

Mõned adjektiivsed deverbaalid on paralleelselt seotud nii lõpetatud kui ka lõpetamata tegevuse verbidega (*привыкнуть* ning *привыкать – привычный*, *прицелиться* ning *прицеливаться – прицельный*). Mõne uuritud lekseemi semantika sisaldab komponenti, mis osutab tegevuse tulemusele. Sellisteks omadussõnadeks on *заспанный* ning *заплаканный*:

Заплаканное лицо девушки выдавало ее внутреннее состояние.

Mis puudutab adjektiivsete deverbaalide semantika temporaalseid komponente, siis üldlevinud arvamusel on see, et võrreldes partitsiibiga, puuduvad omadussõnadel vastavad tähenduse ajalised näitajad. Kuid adjektiivid järelliitega *-л-* on semantiliselt seotud mineviku tähendusega, vrd: *гнилой* võib olla ainult see puuvili, mis on juba hakanud mädanema; *спелый* võib olla ainult see vili, mis on juba söömiseks küps. Minevikus tekkinud eseme iseloomujoon võib olla suunatud ka tulevikku: *умельный работник* on omandanud teatud oskused varem ning kasutab neid ka edaspidi; *жилой дом* puhul on tähtis see, et vastav hoone on mõeldud elamiseks, isegi kui ehitamine ei ole veel lõppenud.

Mõnede adjektiivsete deverbaalide semantikas esinevad ka tegevuse situatsiooni aktantsed näitajad. Teatud omadussõnad on paralleelselt seotud nii tegusõnadega, millel on järelliide *-ся*, kui ka verbidega, mis on ilma selleta: kas *складной* on see tool, mida võib kokku panna tegevuse subjekt või ta läheb automaatselt kokku? Lõplik vastus sellisele küsimusele sõltub kontekstist, kus funktsioneerib vastav lekseem.

Märgime ka seda, et kui partitsiipidel on olemas konkreetne seos tegusõna aktiivi/passiivi vormidega, siis adjektiivsetel deverbaalidel sellist seost ei ole, kuid kontekst annab vastuse sellele, mis verbiga on omadussõna seotud, vrd: *писчие принадлежности* kui aktiivne subjekt (see, mille abil kirjutatakse) ning *косчая трава* kui passiivne (rohi, mida niidetakse).

Lõpuks, mõnedel adjektiivsetel deverbaalidel on olemas tegevuse potentsiaalse teostamise modaalsed komponendid: plahvatada võib *взрывчатое вещество*, aga *едкий дым* on *suuteline* silmi kahjustama. Siia kuuluvad ka järgmise semantilise komponendiga adjektiivid – ‘tegevuse teostumist soodustav’ –, mis on esindatud lekseemides *зябкий (вечер)*, *тонкое (болото)*, *скучный (фильм)*.

5.2. NIINIMETATUD VERBAALSED INTERJEKTSIOONID

Peale verbaalnoomenite ning adjektiivsete deverbaalide on olemas veel üks sõnade klass, mis on tuletatud tegusõnast ning potentsiaalselt võib väljendada protsessi. Vaatamata sellele, et vastav materjal peaks olema uurija jaoks väga tähtis, on siiamani seda sõnaklassi analüüsitud suhteliselt vähe. Põhjuseks võib tuua selle, et traditsiooniliselt on neid sõnu käsitletud kui interjektsioone, mida peetakse sõnaliikide perifeeriaks. Siia kuuluvad sellised lekseemid nagu *бух, чмок* [vt ka Середа 2005].

Tekib küsimus: kas verbaalsetel interjektsioonidel on semantiline potentsiaal, mis on vajalik teatud protsessitähenduse väljendamiseks? Vastuse leidmiseks tuleb analüüsida sellist konteksti, kus tegevuse situatsiooni kirjeldatakse nii verbaalnoomenite kui ka verbaalsete interjektsioonide abil.

Analüüsiks oli valitud järgmine lõik A. Puškini luuletusest “Peigmees”:

Вдруг слышу крик (1) и конский топ (2)...
Подъехали к крылечку.
Я поскорее дверью хлоп (3)
И спряталась за печку.

Antud teksti fragment on huvitav selle poolest, et vaid 50% tegevustest on nomineeritud tegusõnadega, ülejäänud on esindatud teiste sõnaliikidega. Samal ajal moodustavad kõik tegevused teksti ühtse temporaalse plaani. Seega on ühe konkreetse teksti põhjal näidatud, kuidas verbaalnoomenid ning verbaalsed interjektsioonid osalevad teksti ühtsuse kujundamisel. See tõestab, et nende semantiline struktuur säilitab informatsiooni verbi grammatilistest kategooriatest, mis ilmneb kõige selgemalt kontekstist. Verbaalnoomenite jaoks on see tegusõna kategooriate säilitamise veel üheks näiteks, verbaalsete interjektsioonide jaoks aga vastuseks küsimusele, kas nad on suutelised funktsioneerima tekstis võrdselt muude deverbaalidega.

KOKKUVÕTE

Vastavalt 20. sajandi lõpuks rassistikas väljakujunenud seisukohale võivad verbaalnoomenite semantilised komponendid pärineda tuletustüvega tegusõna grammatilistest kategooriatest. Nimetatud probleemi on oma töödes käsitlenud V. Hohlatšova, J. Ivannikova, J. Remtšukova ja teised lingvistid.

Käesoleva doktoritöö – “Verbaalnoomenid: deverbaalide semantilise kirjeldamise probleem” – uurimisobjektiks on erinevate semantiliste komponentidega verbaalnoomenid. Töö eesmärgiks on tõestada, et käsitletav leksikaalne rühm säilitab oma semantilises struktuuris tegusõna grammatiliste kategooriatega seotud komponente. Töö esimeses peatükis on käsitletud antud küsimuse ajalugu ning esitatud probleemi lahendamise võimalikud variandid. Töö teoreetilise osa järeldused võib sõnastada järgmiselt: antiikajast pärinev ning mitme sajandi jooksul lingvistikas säilinud aksioom noomenite ning verbide jäigast vastandamisest on viimastel aastatel muutunud teesiks deverbaalide hübriidsest kategoriaalsest tähendusest.

Töö iseseisva uurimusliku osa (peatükid 2–5) peamiseks tulemuseks võib pidada seda, kuidas tegusõna grammatilised tunnusjooned transformeeruvad ja mõjutavad vastavate deverbaalide semantilist struktuuri. Tehtud järeldused ja näited tõestavad, et tänapäeva vene keele deverbaale on võimalik käsitleda grammatiliste kategooriate transformatsiooni seisukohalt ning nende semantiline struktuur säilitab seose tegusõna grammatiliste kategooriatega, mis ilmneb kõige selgemalt kontekstist.

Käesoleva uurimuse tulemused on rakendatavad vene keele predikaatnoomenite semantilise analüüsi käigus ning vastavate keeleliste vahendite kontekstilises analüüsis. Samas on töö nii teoreetilist kui ka praktilist osa võimalik kasutada tänapäeva vene keele morfoloogia kursuses ning rassistika aktuaalseid probleeme käsitleva erikursuse ettevalmistamisel.

VERBAL COMPONENTS IN THE SEMANTICS OF RUSSIAN DEVERBAL NOUNS

Summary

This work discusses the problem of the semantic components of verbal nouns inherited from the grammatical categories of verbs with underlying stem. The object of the survey is verbal nouns with different semantic components (for instance, *спальня* – sleeping room – a place where one can sleep, *открытие* – opening – the act of one who or that which opens, a making or becoming open, and so on).

The analysis of usage of these nouns allows the author to show how grammatical characteristics of verbs are transformed and how they influence the semantic structure of corresponding nouns. The paper rejects the generally accepted view that the semantic structure of verbal nouns is indifferent in comparison with grammatical characteristics of the verbs with underlying stem.

In order to achieve a higher degree of reliability in the study of the problem the next principles were followed:

- the number of verbal nouns should be sufficiently large;
- a wide range of styles and contexts should be represented in the material;
- all the types of derivation should be checked by the *Russian Derivation Dictionary*;
- all the meanings of verbal nouns should be checked by *Russian Explanatory Dictionary*.

The main results of the research allow us to conclude that:

1. The polyfunctionality of the verbal nouns with different semantic components allows them to be valuable equivalents of the corresponding verbs, for example *Что он делает?* (What is he doing?) – *Он еще в раздевалке* (He is in the cloak-room), compare with *Он раздевается* (He is undressing).
2. The semantic structure of some verbal nouns includes components with information about the duration of a certain action. For instance, the word *говорильня* has the meaning *учреждение, где ведутся длинные безрезультативные речи* (an institution where long and useless speeches are held).
3. Some verbal nouns have a connection with the grammatical category of aspect. For instance, *сушилка* (a place where something is being dried) is connected with the imperfective verb *сушить* (to dry) and *трещина* (crack) is connected with the perfective verb *треснуть* (to get cracked).
4. Some verbal nouns have a connection with the grammatical category of voice. For instance, *парилка* where the first vocal is stressed is connected with the verb in active voice (*парить* – to steam) and *парИлка* where the second vocal is stressed is connected with the verb in passive voice (*париться* – to take a steam bath in Russian baths).
5. Some verbal nouns have a connection with the category of modality. For example, such words like *убежище, прибежище* have the meaning ‘a place where people can find shelter’.
6. Connection with quantity is common for the grammatical categories of number among nouns and aspect among verbs. For instance, the word *раскопка* means ‘excavating’ in singular and ‘excavations’ in plural. The plural form indicates that we deal with the complex action, i.e. there are several different actions which are taking place in the same place simultaneously.
7. In the diachronical aspect most of the verbal nouns with different semantic components have connection with other semantic classes of verbal nouns. For example, the semantic derivation shows us that at first such word like *эвакуация* (evacuation) was a so-called *nomina actionis* (indicating action), and then it became a *nomina loci* (indicating place).
8. Verbal nouns, being a transitional form from a verb to a noun, can preserve the idea of temporality. They can take part in the formation of the temporal framework of a text. Verbal category of subject can be also preserved by verbal nouns, for example *я победил* (I won) – *моя победа* (my victory).
9. Such parts of speech like verbal adjectives and so called verbal interjections can also save the information about the grammatical characteristics of the corresponding verbs. Their analysis allows us to show that the sphere of verbal parts of speech in Russian is an integral spectrum.

This thesis would be interesting for linguists, specialists in semantics, teachers and students of philology, as well as those interested in Russian language. The results of the research can be applied to teaching practice.

VITEALLIKAD

- АПРЕСЯН Ю.Д. 1974. *Лексическая семантика*. М.
- АРИСТОТЕЛЬ 1978. Об истолковании. – *Сочинения*. Т. 2. М., 93–116.
- ЗОЛОТОВА Г.А., ОНИПЕНКО Н.К., СИДОРОВА М.Ю. 1998. *Коммуникативная грамматика русского языка*. М.
- ИВАННИКОВА Е.А. 1972. К вопросу об аспекте изучения категории вида у отглагольных существительных в русском языке. – *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. XXXI. Вып. 2, 113–123.
- ИВАНОВ Вяч. Вс. 2004. *Лингвистика 3-го тысячелетия. Вопросы к будущему*. М.
- КАЗАКОВ В.П. 1994. *Синтаксис имен действия*. СПб.
- КЛУБКОВ П.А. 2001. Категориальные значения глагола в девербативах. – *Теоретические проблемы функциональной грамматики*. Материалы Всероссийской научной конференции. СПб, 145–147.
- КРОНГАУЗ М.А. 1989. Время как семантическая характеристика имени. – *Вопросы кибернетики*. (Семиотические исследования). М., 4–17.
- ПАДУЧЕВА Е.В. 1977. О производных диатезах отпредикатных имен в русском языке. – *Проблемы лингвистической типологии и структуры языка*. Л., 84–107.
- ПАЗЕЛЬСКАЯ А.Г. 2004. Регулярная многозначность русских предикатных имен. – *Studia Slavica. Сборник научных трудов молодых филологов*. Вып. 4. Таллин, 291–301.
- ПАЛИКОВА О. 2001. К вопросу о формировании семантики производного слова. – *Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика. Новая серия. V*. Русский язык: система и функционирование. Тарту, 62–71.
- РЕМЧУКОВА Е.Н. 1991. Трансформация глагольных категорий. – *Синтагматические и парадигматические связи языковых единиц и категорий (на материале разносистемных языков)*. Таллин, 54–55.
- РУССКАЯ ГРАММАТИКА 1980. Т. 1. М.
- СЕРЕБРЕННИКОВ Б.А. 1988. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление*. М.
- СЕРЕДА Е.В. 2005. *Морфология современного русского языка. Место междометий в системе частей речи*. М.
- ТЕСТЕЛЕЦ Я.Г. 1990. Наблюдения над семантикой оппозиций “имя / глагол” и “существительное / прилагательное” (к постановке проблемы). – *Части речи. Теория и типология*. М., 77–95.
- ХОХЛАЧЕВА В.Н. 1969. *К истории отглагольного словообразования существительных в русском языке нового времени*. М.
- ЩЕРБА Л.В. 1974. О частях речи в русском языке. – *Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность*. М., 77–100.
- BENVENISTE É. 1974. *Problèmes de linguistique générale*. Paris.
- JESPERSEN O. 1968. *The philosophy of grammar*. London.